

RECENZE — REFERÁTY — ZPRÁVY

PROFESOR ŠEBÁNEK A BRNĚNSKÁ FILOZOFICKÁ FAKULTA

Když se před čtyřiceti lety v r. 1935 soukromý docent dr. Jindřich Šebánek (nar. 12. října 1900 v Písku) ujímal správy tehdejšího semináře pomocných věd historických na filozofické fakultě, bylo jeho pracoviště velmi skromné nejen prostorově a personálně, nýbrž — a to je podstatné — i v oblasti vědecké tradice. První budovatel tohoto semináře, nedávno zesnulý akademik Václav Vojtíšek, dal tomuto pracovišti jako suplující profesor do vínku řadu účelných učebních pomůcek, především pro výuku latinské paleografie. Jeho nástupce a zároveň první řádný profesor pomocných věd historických na fakultě, Václav Hrubý zemřel tak záhy, že stačil jen seminář vybavit hmotně, zajistil mu prostory (pracovnu pro profesora a učebnu) a jednoho knihovníka z řad studentů. Profesor Hrubý však zanechal v rukopise nedokončené dílo, jehož se J. Šebánek ujal a připravil k vydání pod názvem „Tři studie k české diplomatice“.¹ Toto dílo, které bylo naší vědeckou veřejností často kritizováno, však můžeme v odstupe doby považovat téměř za symbol, určující směr pozdější práce nejen Šebánkovy, nýbrž celého brněnského pracoviště. V něm totiž V. Hrubý zcela konkrétně ukázal na nejstarších našich listinách vydaných ve Friedrichově kodexu,² jak hluboko lze důsledně prováděnou diplomatickou metodou proniknout k postižení vzniku listin a k jejich kritice.

Nelze říci, že by Šebánek, odchovanec pražské Státní archivní školy a jeden z prvních jejích absolventů, se nezabýval českou diplomatikou do doby, než vkročil na filozofickou fakultu. Materiál v tehdejší Zemském archivu, kam Šebánek na podzim v r. 1923 nastoupil jako archivář, mu poskytoval dostatek látky k diplomatickým studiím, které v hojně míře už také publikoval.³ „Tři studie“ Václava Hrubého mu však ukázaly nutnost širšího pohledu na listinný materiál v jeho celistvosti, jehož předpokladem je ovšem vědecká jeho edice. Než na splnění této zásadní podmínky nebylo v době, kdy Šebánek přišel na fakultu, ani pomyšlení. On sám, zatímně pověřený konáním přednášek a cvičení a vedením semináře, na něco podobného ani nepomýšlel. V Praze dosud žil G. Friedrich, v jehož rukou ležel osud českého diplomataře, na jehož edici se měl Šebánek podle Friedrichova přání podílet zpracováním listin olomouckých biskupů, především biskupa Bruna.⁴ Než ani k tomuto úkolu se Šebánek vážněji nepřipravoval ani tehdy, kdy byl ještě v archivu, ani později, kdy přišel v r. 1937 po svém jmenování mimořádným profesorem trvale na filozo-

¹ Václav H r u b ý, *Tři studie k české diplomatice*. Z rukopisu připravil k tisku J. Š e b á n e k. Brno 1936. Spisy filozofické fakulty.

² *Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae* edidit Gustavus Friedrich. T. 1 (1904—1907), T. 2 (1912).

³ Viz bibliografii prací prof. Šebánka do r. 1960. SPFFBU IX — 1960, C 7, str. 289 a další.

⁴ Rozhodnutí Friedrichovo bylo ovlivněno i obsáhlou prací Šebánkovou, *Studie o kanceláři Dětřicha, biskupa olomouckého (1281—1302)*. ČMM L (1926), str. 171—275.

fickou fakultu. Tento přechod, tvořící na jedné straně jistě společensky významný mezník v jeho životě, na straně druhé zabrzdl jeho práci na poli české diplomatiky. Byl to přirozený následek toho, že Šebánek byl zbaven přímého styku s diplomatickým materiálem a že mladá a tehdy poměrně chudá seminární knihovna nemohla v žádném případě nahradit bohatství knihovny zemského archivu. Šebánkova bibliografie za léta 1937–1939 je dostatečným svědectvím toho, jak přechod na fakultu ho donutil hledat témata práce v jiných okruzích.⁵

Fakulta na druhé straně mu však umožnila navázat první vědecké kontakty se zahraničními diplomatiky. Na osmém mezinárodním historickém kongresu v Žürichu v r. 1938, kam byl prof. Šebánek vyslán, měl jeho referát „Zu den modernen Urkundenfälschungen und ihrer Feststellung“, navazující na studii o moderních padělcích v moravském diplomatáři,⁶ pozoruhodný ohlas i přesto, že účastníci české delegace v dusném období před vyhlášením mnichovského diktátu museli tehdy snášet z ne-jedné strany nevhůdnost, či dokonce despekt.

Následující léta druhé světové války pak nejen zpřetrhala jakékoli mezinárodní styky, nýbrž přerušila úplně veškerou práci na Němci uzavřené fakultě. Prof. Šebánkovi tu zbyla jen Matice moravská a zvláště její časopis, který s velkým úsilím nadále připravoval. Tu mu náležel velká zásluha o to, že přes veškerou nepřízeň ze strany Němců se mu podařilo časopis udržet přes celou válku v českých zemích jako jediné historické periodikum. Sám do něho v těchto letech přispíval jen referáty a zprávami; že však v té dlouhé době temna nezaháel ani na poli české diplomatiky, ukázalo se hned po osvobození. První poválečný ročník časopisu (1946) přinesl jeho obsáhlou studii nazvanou „Kapitoly z české diplomatiky“. Základním úkolem tu bylo zrekonstruovat do latiny několik listin z období přemyslovského (konkrétně z let 1257 až 1275), dochovaných jen v českých překladech. Poněvadž šlo o kusy vesměs moravské, mohl Šebánek pracovat doma na základě otisků listin v moravském diplomatáři.⁷ Tehdy musel provádět minuciózní stylistický i věcný rozbor všech dochovaných lenních i lokačních listin, hledaje adekvátní výrazy tak, aby vytvořený latinský text nebyl pouhým překladem, nýbrž aby co nejvíce odpovídal původnímu znění.

Tato přímo mravenčí práce vedla Šebánka k úvahám mnohem širším, které se netýkaly jen určité skupiny listin, nýbrž které směřovaly ke způsobu, jak zvládnout všechno dotud zbývající nevydaný diplomatický materiál z doby přemyslovské. Jak dokonale vše promyslel, ukázalo se velmi brzy po návratu Šebánkové na fakultu v r. 1945. Tehdy již řádný profesor⁸ se zapojil s neobyčejnou energií člověka celou svou povahou tvořícího do budování nejen svého opuštěného a zčásti zničeného semináře, ale celé fakulty. Nebylo tehdy podniku, nebylo komise, do jejíž činnosti by nebyl začleněn. Přesto ho od prvních chvil neopustila myšlenka na práci diplomatickou, která během války nabyla konkrétní podobu — další vydávání českého diplomatáře. G. Friedrich totiž za války zemřel, patron edice, tehdejší Archiv země České, podstatně jí nevěnoval žádnou péči, takže zůstávala v tom stadiu, v němž ji zemřelý editor vlastně již v r. 1912 zanechal.⁹

Bez jakéhokoli podnětu ze strany českého archivu, zcela spontánně začal prof. Šebánek po návratu na fakultu budovat rozsáhlou fotografickou sbírku všech listin týkajících se v jakékoli formě zemí České koruny od samého počátku (tehdy i již otištěných v kodexu) až do r. 1310, dochovaných v originálech i v nejrůznějších opisech. Základem tu byly fotokopie, které zhotovoval tehdejší Historický ústav v Praze ze svých negativů vzniklých za války z velké akce směřující k preventivní záchraně všeho archivního bohatství. Také Státní archiv v Brně a ve větší míře ještě archiv města Brna pomáhaly účinně při budování této sbírky.

Na jejím dokumentačním zpracování se už podílela i nová síla ve funkci asistenta, kterou prof. Šebánek od 1. dubna 1946 pro svůj ústav získal. Záhy se podařilo opatřit i nové prostory, takže ústav se začal slibně rozvíjet. Avšak nešlo tu jen o vnějšíkovy

⁵ Viz bibliografii citovanou v pozn. 3.

⁶ *Moderní padělky v moravském diplomatáři Bočkově do r. 1306.* ČMM LX (1936), str. 27–84, 455–499.

⁷ Šlo o dvě lenní, resp. lokační listiny biskupa Bruna a jednu tišnovské abatyše.

⁸ Byl jmenován v r. 1946 s platností od r. 1940.

⁹ Od r. 1912 (viz pozn. 2) vyšel jen 1. sešit III. svazku kodexu až za války v r. 1942, víceméně proti vůli editorově. G. Friedrich zemřel v r. 1943.

jeho rozvoj. Téměř současně s prvními fotokopii, které byly na půdě semináře zinventovány, začalo se tam i s vědeckým zpracováním listin. První úkol byl zcela jednoznačný: provést revizi soudů Friedrichových na listinách dostupných ve vydávaných svazcích. Pokud jde o profesora Šebánka, vznikly z tohoto úkolu dvě závazné a dnes už téměř historické studie: „Notář Otakar 5 a nejstarší listiny oslavanské a velehradské“ a „Po stopách díla notáře Heřmana“.¹⁰ Obě práce byly založeny na důsledném grafickém a stylistickém rozboru listin a historickými je lze nazvat proto, že rozpoutaly zcela ojedinělou a nebývalou prudkou diskuzi na poli české diplomatiky. Stavěli se proti nim bez rozdílu všichni čeští nejen diplomatičtí, ale i mediévisté ať starší či mladší generace. Ti starší, stoupenci juristické metody diplomatické, nechtěli pochopit, že se lze o vzniku listin a diplomatických zařízeních poučít i jiným způsobem než pouze na základě výslovných údajů v listinách obsažených, ti mladí vychováni, resp. vychovávaní marxisticky vytýkali oběma (a ještě i některým pozdějším) pracím formalismus a dožadovali se toho, aby byla v diplomatických pracích řešena v první řadě společenská funkce listiny.

Prof. Šebánek byl na jedné straně přesvědčen o tom, že dokonalý grafický a stylistický rozbor je bezpodmínečně postulátem, který musí být splněn, má-li se v jakémkoli směru dále s listinami pracovat. Za formalistický musí být tento rozbor pokládán jen tehdy, stane-li se cílem diplomatické práce, jako její prostředek je však nezbytný. I on však byl ochoten na druhé straně hledat cíl diplomatické práce v poznání společenské funkce listiny. Za daného stavu však šlo především o to, bezpečně si uvědomit, v čem právě tuto funkci hledat a jak ji přesně definovat. Tady nebylo možné se opřít o literaturu, tady bylo nutné promýšlet a probouvat se sám, resp. v diskuzích s nejbližšími spolupracovníky soustředěnými kolem brněnského pracoviště.

Novým mezníkem v tomto směru se stala rozsáhlá práce „Česká listina doby Přemyslovské“,¹¹ v níž se poprvé na veřejnosti objevila myšlenka chápat funkci listiny v souvislosti se vztahem členů jednotlivých třídních skupin k ní. Jak je třeba rozumět pojmu vztahu a v jakých formách se tento vztah může projevit podle Šebánkových představ, ukázal pak jeho článek z r. 1959 „Das Verhältniss zur Urkunde als methodischer Faktor der diplomatischen Arbeit“.¹²

V té době už ovšem prof. Šebánek byl osobností nejen známou, nýbrž i uznávanou doma, zajížděl přednášet téměř každým rokem do NDR na lipskou univerzitu, na níž byl o jeho práci neobvyklý zájem. Publikoval nejen v časopisech našich, nýbrž i za hranicemi v NDR a v Polsku. Hlavní domácí jeho tribunu se stal Sborník prací filozofické fakulty a Rozpravy Československé akademie věd, které se mu otevřely poté, kdy byl splněn jeho nejtoužebnější sen, kdy jemu a tím i brněnskému pracovišti světila Akademie další vydávání Českého diplomatáře.¹³

S dosaženými výsledky se však prof. Šebánek nespokojil a postavil si cíl nový. Po vzoru jiných komisí, které se konstituovaly při Mezinárodní historické společnosti a které tak umožňovaly soustřeďující práci zakotvenou v těsnějším vzájemném poznání vědců téhož oboru, začal usilovat o zřízení komise, která by sdružovala v nejširším rámci diplomatiky především z celé Evropy. Myšlenka Šebánkova nebyla nová. Již v r. 1955 tehdejší ředitel jednoho z nejvýznamnějších diplomatických pracovišť evropských, totiž Institutu pro rakouský dějezpyt ve Vídni, prof. Leo Santifaller přednesl na římském mezinárodním historickém kongresu zcela reálný návrh na zřízení této komise.¹⁴ Ačkoli nebylo pochyb o tom, že tato komise by byla bezesporu užitečná, přece návrh bez jakékoli širší odezvy zapadl. Tím více je proto třeba ocenit a i obdi-

¹⁰ První z prací je otištěna v ČMM LXVII (1947), str. 222–290, druhá tamže LXVIII (1948), str. 194–243.

¹¹ Šebánek – Dušková, *Česká listina doby Přemyslovské*. Sborník archívních prací VI, 1, 2 (1956). Práci Šebánkovou je díl 1. Listina nižších feudálů duchovních a úvod k práci, 1 (str. 136–166) a díl 3. Listina měst a jejich obyvatel, 2 (str. 99 až 160).

¹² SPFFBU VIII – 1959, C 6, str. 5–19.

¹³ Srov. Jindřich Šebánek, *Český diplomatář*. SPFFBU IV – 1955, C 2, str. 50, poznámka 3.

¹⁴ Leo Santifaller, *Gedanken und Anregungen über technische Probleme der historischen Grundwissenschaften*. Congresso Internazionale di Scienze Storiche. Relazioni I (1955), str. 445–447.

vovat odvahu prof. Šebánka, který o deset let později opět na historickém kongresu, tentokrát na půdě samotného Institutu ve Vídni opakoval návrh v nové a ještě konkrétnější podobě.¹⁵ Za předsednictví nestora tehdejších diplomatiků, francouzského profesora G. Tessiera, který sám projevil velký zájem o obhajovaný návrh a vše jej podporoval, byl Šebánkův projev přijat s velkým souhlasem badatelů jak z tábora socialistického, tak i kapitalistického. Zdálo se, že okamžitému zřízení komise nestojí nic v cestě. Leč další jednání ukázalo, že tomu tak nebylo. Bylo třeba ještě mnoha jednání, prof. Šebánek podnikl v té věci za podpory ministerstva školství dvě významné cesty do Říma, než byla v r. 1970 v Moskvě komise definitivně ustavena a prof. Šebánek, třebaže se nemohl osobně jednání zúčastnit, byl zvolen jejím místopředsedou. Ustavení komise bylo vlastně už jen legalizováním a veřejným uznáním sdružení již existujícího a vyvíjejícího skutečnou činnost. Neboť byl to opět prof. Šebánek, vždy a všude hlasající heslo, že na prvním místě je práce, že výsledky dobré práce musí vždy dojít pochopení a že jsou nejlépeším doporučením každého závažného rozhodnutí, kdo uspořádal v r. 1968 na brněnském pracovišti první diplomatickou konferenci o možnostech dalšího rozvoje diplomatiky v rámci historické mediévistiky.¹⁶ Po ní následoval hned v příštím roce další kongres ve švýcarském Freiburgu, věnovaný již speciální problematice — totiž notářské listině.¹⁷ Po konstituování komise v Moskvě následoval v r. 1971 třetí kongres v Římě s problematikou papežskou a konečně čtvrtý v r. 1973 v Budapešti. Ten si postavil zejména úkol, který možno označit jako jeden z nejdůležitějších v oboru diplomatiky. Cely byl věnován problematice listin, které vzešly z činnosti jednotlivých evropských panovníků do konce 13. století. Bylo radostné — a pro prof. Šebánka jako zakladatele komise zvláště — sledovat badatele nejrůznějších národností a různého světového názoru, kteří měli jeden jediný společný zájem: proniknout co nehlouběji k podstatě vzniku a společenské funkce diplomatického materiálu a ukázat, jak i tento materiál zobrazuje jako jeden z podstatných prvků vývoj lidské společnosti. Šebánkův úkol byl splněn, jemu jako zakladateli komise¹⁸ a jednomu z věkem nejstarších jejích členů byla prokázována mimořádná úcta, jeho mínění byla respektována při všech závažných rozhodnutích.

Před prof. Šebánkem už stojí jen poslední úkol na poli české diplomatiky — dovést edici České diplomataře ne sice až do konce, nýbrž k plánovanému mezníku, tj. do konce vlády Přemysla Otakara II.¹⁹ Toto období má obsáhnout celkem 4 svazky (dílu 5),²⁰ každý nejméně o 800 stranách in 4°. V r. 1974 vyšel tiskem svazek 1., téhož roku byl odevzdán nakladatelství ČSAV svazek 2. a ke dni, kdy slaví své narozeniny, lze říci, že prof. Šebánek je téměř hotov se svým úkolem na sv. 3.²¹ Při jeho neutuchající energii nelze pochybovat o tom, že i úkol na 4. svazku splní nejen včas, ale i s dokonalostí, jakou si lze u edice toho druhu představit.

Dnes pětasedmdesátiletý badatel může s klidem a čistým svědomím pohlížet zpět na dobu, kterou strávil a věnoval fakultě. Jestliže na tomto místě byla zhodnocena

¹⁵ Jindřich Šebánek, *Möglichkeiten der Weiterentwicklung der Diplomatie im Rahmen der historischen Mediävistik*. XIIe Congrès Internat. des Sciences Hist. 1965: Rapports IV, str. 147–153.

¹⁶ Cf. Jindřich Šebánek, *Zur Problematik der gegenwärtigen diplomatischen Mediävistik, einer internationalen Kommission für Diplomatie und ihres Arbeitsprogramms*. SPFFBU XIX — 1970, C 17, str. 9–20.

¹⁷ Referáty tam přednesené viz J. Šebánek — S. Dušková, *Aus der Vorgeschichte der Notariatsurkunde in den böhmischen Ländern*. SPFFBU XXII — 1970, C 20, str. 131–141.

¹⁸ O vzniku komise a zásluhách prof. Šebánka srov. Robert-Henri B a u t i e r, *La commission internationale de diplomatique; sa genèse. son organisation, son programme de travail*. Bibliothèque de l'École des chartes, t. CXXIX, 1971, str. 421–425.

¹⁹ Materiál je sice připraven až do r. 1310; dokončení edice však už je třeba ponechat nástupcům.

²⁰ Z nedokončeného díla Friedrichova byl vydán v r. 1962 péčí Zd. Kristena **2. sešit III. sv. Svazek 4.** obsahující léta 1241–1253 vydal J. Šebánek spolu s S. Duškovou v r. 1962 sv. IV/1, v r. 1965 sv. IV/2.

²¹ Na edici se podílí J. Šebánek s S. Duškovou tak, že každý z editorů zpracovává přibližně jednu polovinu každého svazku.

širěji jeho činnost na poli české diplomatiky, stalo se tak proto, že jí si prof. Šebánek nejvíce cení a že v ní také nebyvalou měrou přispěl k rozšíření dobrého jména brněnské filozofické fakulty v evropském vědeckém historickém světě.

Přesto však nesmíme zapomenout ani na to, co úsilí fakultě věnoval prof. Šebánek jako její děkan v r. 1948/49, po dva další roky jako proděkan, dále člen vědeckých rad univerzity, fakulty a konečně i jako vedoucí katedry historie i katedry archivnictví.

Zvláště brněnské archivní studium je třeba podtrhnout, neboť bylo druhou oblastí činnosti prof. Šebánka, kterou měl a má nesmírně rád. Sám vlastním úsilím hned po válce dovedl upozornit tehdy příslušné činitele na potřebnost vzdělávání archivních kádrů také na Moravě. Ve školním roce 1947/48 dal podnět k otevření tzv. Archivního studia při univerzitě, které nebylo ničím jiným než odbočkou tehdy existující Státní archivní školy v Praze. Tímto tříletým studiem prošla řada našich nynějších vědeckých i archivních pracovníků, kteří svou úspěšnou prací jsou nejlepším dokladem toho, jak zdravé bylo Šebánkovo snažení. Při reformě vysokoškolského studia pak bylo téměř již samozřejmostí, že obor archivnictví byl zřízen i na fakultě brněnské. V jubilejním roce Šebánkově vědeckou konferencí věnovanou vzdělávání archivářů oslaví obor archivnictví 25leté trvání své existence.

Vybudovat toto studium nebyla práce malá. I když jeho základem jsou pomocné vědy historické a především diplomatika, přece jenom bylo třeba shromáždit kolem sebe pracovníky nejrůznějších oborů nejen historických, ale i filologických. Tu se také ukázalo, jak velké jsou pedagogické schopnosti Šebánkovy. Projevily se jednak ve vydaných skriptech,²² jednak v celkovém vztahu Šebánkově k posluchačům a k pedagogickému procesu vůbec. Je velká škoda, že některá specifika, jakými byla např. studijní pomůcka „Folia diplomatica“,²³ se trvale neudržela. Byla by však škoda ještě větší, kdyby nezůstala nadále v platnosti ta oborová soudržnost, kterou prof. Šebánek dovedl u svých posluchačů vypěstovat a která se nejzřetelněji projevovala a projevuje na společných shromážděních všech ročníků na počátku každého studijního roku a na exkurzích podnikaných každého roku do našich archivů. Obou těchto podniků se prof. Šebánek stále ještě zúčastňuje, i když v r. 1970 již odešel do důchodu.²⁴

Vázic si jeho díla, poskytla mu filozofická fakulta možnost, aby ve vědecké práci v koordinaci s ČSAV nadále pokračoval a zároveň aby pomáhal vychovávat budoucí vědecké pracovníky na poli archivnictví i české diplomatiky. Neboť jak dílo prof. Šebánka, tak celá jeho osobnost vědecké práci oddaná a české vědě sloužící jsou nejlepším příkladem mladému pokolení.

S. Dušková

JUBILEUM HISTORIČKY

Dne 11. března 1975 se dožila významného životního jubilea šedesáti let učitelka filozofické fakulty Univerzity J. E. Purkyně v Brně, vedoucí oddělení archivnictví katedry historie a archivnictví a známá badatelka v oboru pomocných věd historických, zvláště pak středověké diplomatiky, docentka PhDr. Sáša Dušková, DrSc.

Pochází z učitelské rodiny a v tomto rodinném prostředí získala i první předpoklady pro svou učitelskou a vědeckou dráhu. Další základy k ní pak položilo studium na filozofické fakultě univerzity v Brně, kde studovala v letech 1935 až 1939 obor historie se zaměřením na pomocné vědy historické. Její studijní a odborný profil

²² *Základy pomocných věd historických I. Latinská paleografie*. I. vyd. Praha 1958, poslední vydání z r. 1971. *Československá diplomatika I*. Napsal kolektiv autorů pod redakcí prof. dr. Jindřicha Šebánka, Alex. Hůščavy a Zd. Fialy. Praha 1965; druhé vydání pod názvem *Česká diplomatika do r. 1848*. Kolektiv autorů pod redakcí: Jindřicha Šebánka, Zdeňka Fialy a Zdeňky Hledíkové. Praha 1971.

²³ *Folia diplomatica* jako studijní příručka pro vnitřní potřebu posluchačů archivnictví vycházela v letech 1950–1969.

²⁴ Na fakultě si ponechává seminární cvičení ze středověké diplomatiky pro III. ročník.